

Nové trendy v plánovitém řízení společenských procesů

FRANTIŠEK KUTTA

Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV,
Praha

Společenský rozvoj je od šedesátých let našeho století charakterizován nástupem *vědeckotechnické revoluce* jako revoluční změny v totalitě společenských výrobních sil, jejímž důsledkem jsou podstatné změny v rozšířené reprodukci společenských systémů. Rozvoj této revoluce je stimulován v oblasti materiálně technické základny značnou a dále postupující *vyčerpáností klasických surovinových a energetických zdrojů*, která si s novou naléhavostí vynucuje *zvyšování efektivity výroby a spotřeby* a stále širší vynalézání a využívání nových zdrojů vnitroatomových energií, syntetických surovin, energeticky a surovinově nenáročných druhů techniky a výrobků. Průvodním jevem rychlé industrializace je prohlubující se problém *ochrany a tvorby přírodního prostředí*, jehož řešení vyžaduje nové přístupy v pojetí efektivity výrobních společenských procesů. V souvislosti s tím je třeba řešit i dříve nebývalý potravinový problém, jehož existence do značné míry ovlivňuje možnosti mobilizace dynamizujících faktorů ekonomiky. Rozvoj materiálně technické stránky výrobních sil, závislý na rozvoji ekonomiky, je tak prostřednictvím nezbytnosti zdokonalování životního prostředí člověka těsně spjat se sociální stránkou společenské existence.

Rozvoj *lidské stránky* výrobních sil je spjat s rozvojem vědy a techniky, která výrazně přerostla do stadia automatizace výrobních a řídicích procesů a vynucuje si podstatné změny v celé kádrové a sociálně třídní struktuře, rozvoji vzdělání obyvatelstva, odstraňování monotónní a zdraví škodlivé fyzické práce a rozvoji tvůrčí práce duševní.

Vzhledem k tomu, že reálné růstové faktory jsou značně limitovány, nabývá prvořadého významu obecná cílová funkce socialismu — všestranný rozvoj člověka na základě uspokojování jeho rostoucích hmotných a kulturních potřeb. Vědeckotechnický, ekonomický a sociální rozvoj je adekvátní rozvoji lidí, jejich dovednostem, schopnostem, vynalézavostí, tvůrčímu vztahu k práci a životu. Proto i strategie ekonomického rozvoje v socialistických zemích se bezprostředně orientuje na rozvoj člověka a jeho tvůrčí iniciativy.

Součástí nových reprodukčních podmínek jsou i změny ve struktuře spotřeby. V důsledku rychlého ekonomického růstu je ve všech socialistických zemích patrný výrazný přechod od kvantity ke kvalitě, bohatosti a rozmanitosti uspokojování základních potřeb a výrazný přesun těžiště poptávky na předměty dlouhodobé spotřeby. V socialistické společnosti není užitná hodnota spotřebních statků dlouhodobého užití zastiňována jejich funkcí prestižní, jako je tomu v zemích kapitalistických, kde spotřební standard je symbolem společenského statusu. Přesto ani socialismus není imunní proti jevům neracionální spotřeby i v oblasti základních potřeb. Například v ČSSR v r. 1979 byl vztah mezi skutečnou spotřebou a lékařsky doporučenou normou potravin v kilogramech: u obilovin 108 : 89, u zeleniny 70 : 103, u ovoce 52 : 69, u cukru 38,5 : 28, u ryb 5,3 : 7, u tuků 23,2 : 20 [Vácha 1981 : 57].

Tato ilustrace a řada dalších skutečností dokazují, že orientace na zdravý, všestranný rozvoj člověka v období vysoké nasycenosti základních potřeb si vynucuje orientaci řízení a využití nástrojů ekonomické a morální stimulace k podstatné změně kvality spotřebního koše.

Výroba předmětů dlouhodobé spotřeby je, jak známo, na jedné straně energeticky, surovinově i pracovní velmi náročná, na druhé straně z aspektů technických a ekonomických snazší než výroba potravin a energie. Jestliže počátkem tohoto století bylo snazší a levnější opatřit si suroviny a energii pro úpravu jídel než nákup nádobí, pak v současné době jsou tyto reálné i finanční proporce právě opačné. Jestliže tehdy byly náklady na benzín a údržbu automobilu nepatrné ve srovnání s jeho pořízovacími náklady, pak dnes je tomu právě naopak, největší náklady si vyžádá provoz a údržba automobilu. Zároveň bouřlivý rozvoj automobilového průmyslu, přes relativní pokles energetické a surovinové náročnosti na jednici výrobku, představuje absolutní nárůst spotřeby energie a surovin.

Podobně je tomu v ostatních oblastech výrobní spotřeby, kde například přechod k novým druhům ušlechtilých kovů je na jedné straně provázen zvyšováním efektivnosti výrobků, na druhé straně vzestupem energetické náročnosti při jejich získávání v důsledku zhoršování těžebních podmínek.

Obecně je možno konstatovat, že přesun těžiště poptávky na předměty dlouhodobé spotřeby má své výrazné negativní stránky v nebývalém absolutním vzestupu energetické a surovinové náročnosti výroby, jejímž průvodním jevem je devastace přírodního prostředí a prohlubování ekologického problému.

Již z těchto několika podstatných změn, jichž lze ovšem uvést celou řadu, je zřejmé, že *rozšířená reprodukce společenského života se v současné době uskutečňuje na základě nových, ve srovnání s první polovinou našeho století podstatně změněných podmínek, které nemohou nemít vliv na změny v celém systému řízení společenských procesů.*

Řízení je atributem určitého společenského systému na určitém stupni jeho rozvoje, je jeho neoddelitelným otevřeným subsystémem. Efektivnost řídicího systému je závislá na tom, v jaké míře je adekvátní novým objektivním reprodukčním podmínkám socialismu, který vchází do svého vyššího, rozvinutého vývojového stupně.

Rozvinutá socialistická společnost se vyznačuje vysokou integrovaností společenského života, jehož jednotlivé sféry jsou objektivně vzájemně propojeny. Systém zdrojů, komponent a výstupů rozšířené reprodukce této společnosti se stává neobyčejně složitým a vnitřně provázaným. Akademik Viktor Afanasjev tuto celistvost společenského systému vyjádřil slovy: „Zde nejsou a nemohou být čistě ekonomické, sociální, organizační nebo jakékoli jiné problémy; jsou to aspekty vzájemně spjatých a vzájemně na sebe působících jevů“ [Afanasjev 1982 : 18].

Za této situace téměř každé rozsáhlejší opatření v jedné části systému, například zavedení nové technologie, vyvolává „řetězovou reakci“ ve všech ostatních ekonomických, sociálních i ekologických komponentech.

Proto se také v plánovací a řídicí metodologii dostává do popředí nutnost *komplexního, systémového přístupu.*

Komplexnost plánu a s ním spjatých opatření v celém systému řízení se prosazuje ve 4 rovinách:

1. *Komplexnost v postižení společenských cílů a je zajišťujících zdrojů.*
2. *Komplexnost v postižení všech stránek společenské existence — vědeckotechnické, ekonomické a sociální, přičemž je třeba do zdrojů sociálního rozvoje zahrnout i rozvoj přírodního prostředí.*

3. *Komplexnost v postižení vzájemných vazeb mezi odvětvově resortní vertikálou a územní horizontálou* plánování a řízení.

4. *Komplexnost v postižení cellstvých inovačních procesů* — od vědecké invence a inovace v základním výzkumu, přes aplikovaný výzkum, projekci, konstrukci, až do realizace.

Všechny tyto komponenty poukazují na nutnost podstatného rozvinutí a prohloubení programové části plánovacího systému, na jehož základě je možno je plně uplatnit.

Zároveň potřeba realizace inovací nejvyššího řádu, jako je vývoj nových zdrojů energie a surovin, kvalitativní přestavba kádrových struktur, jejichž inovační cyklus přesahuje životní cyklus celých generací, si vynucuje podstatné *prodloužení časového horizontu plánu*, včetně jeho cílových funkcí.

Proto je tradiční plánovací systém doplňován o *systém prognostický*, který představuje nezbytnou předplánovou etapu přímo spjatou s invenční vědeckou sférou a zajišťující rozsáhlou informaci pro stanovení systému dlouhodobých plánových cílů a je zajišťujících zdrojů. Těžiště planování se přesouvá z ročních plánů na pětileté a vzniká naléhavá potřeba rozvoje perspektivních plánů přesahujících pětiletá období. Tak se jeden z hlavních principů plánovitého řízení společenských procesů — cílově programový princip — dostává do popředí.

V diskusi kolem cílově programového principu se objevuje celá řada nesprávných názorů a přístupů, vyplývajících z přesvědčení, že cílově programový princip je něco zcela nového v metodologii socialistického plánování. Cílově programový princip založený na komplexním sociálně ekonomickém pojetí, byl vytyčen již v prvním sovětském národohospodářském plánu před více než 50 lety takto: „... perspektivní plán rozvoje národního hospodářství SSSR, který GOSPLAN navrhuje, lze zkoumat z různých hledisek. Je v něm zahrnut určitý plán rekonstrukce energetické základny našeho hospodářství, tj. jistý program výstavby, tomu odpovídající výrobní program a nakonec určitá třídní tvářnost sociálně demokratického programu. Ke všem těmto programům lze přistupovat analyticky a rozvíjet je v odvětvových, oblastních nebo sociálně třídních průřezech, nebo synteticky, z hlediska celkové rovnováhy projektovaného hospodářského systému jako celku“ [Pjatiletní plan 1930 : 40].

Omezení onoho „syntetického“ meziodvětvového přístupu bylo dáno tehdejšími objektivními podmínkami rozšířené reprodukce, v nichž bylo třeba vytyčit priority budování materiálně technické základny, urychlit vývoj existujících průmyslových odvětví a budovat samostatně řadu odvětví nových.

Cílově programový princip je neoddělitelným atributem plánovitého řízení společenských procesů od samého jeho počátku, v nových podmínkách rozšířené reprodukce však tento princip nabývá na významu a vyžaduje mnohem hlubšího propracování svých vlastních metodologických základů zajišťujících praktický rozvoj plánovacího a řídicího systému.

Nelze rovněž souhlasit s názory, že cílově programový přístup je metodologickým, organizačním či technologickým základem socialistického řízení. Metodologickým základem řízení společenských procesů je marxisticko-leninská společenská věda těsně spjatá se společenskou praxí, z níž jsou vyvozovány základní metodologické řídicí principy. Systém řízení má svou základnu vědeckou, spjatou s rozvojem teorie a metodologie řízení, kádrovou a technickou, reprezentovanou automatizací informační základny a rozvojem automatizovaných systémů řízení.

Cílově programový princip lze považovat za hlavní metodu a organizační formu plánování v kapitalistických zemích, kde rozdělenost rozhodovacích sfér

na základě soukromého vlastnictví výrobních prostředků nedovoluje sestavení celospolečensky probilancovaného národohospodářského plánu. Realizace těchto programů, často nepřesně nazývaných „plány“, vypracovávaných v rámci monopolů, územních celků i v celostátních a mezinárodních měřících, je do značné míry závislá na konkurenci, která působí jako živelný regulátor ekonomického rozvoje a znemožňuje často realizaci sebelépe vypracovaných programů.

Hlavním subsystémem plánovací části socialistických řídicích systémů je *národohospodářský sociálně ekonomický plán*, v jeho rámci nabývá na významu především dlouhodobý plán a střednědobý *plán pětiletý*, který se v současném období stává hlavní formou plánování ekonomického a sociálního rozvoje na všech úrovních řízení.

S přesunem těžiště plánování z ročních na pětileté plány jsou spjaty i požadavky na *zdokonalení ekonomického mechanismu*, v němž je třeba orientovat vytváření fondů pro ekonomickou stimulaci od ročních k pětiletým plánům, a to nejen na úrovni podniků, ale celých VHJ a ministerstev. Zároveň požadavky kvalitativního rozvoje výroby zdůrazňují nutnost přesunu kritériálních funkcí efektivnosti od hrubé hodnoty výrobků na jejich užitnou hodnotu, realizující se u uživatele. To samozřejmě předpokládá další rozvoj chozrasčotu na všech úrovních hospodářského řízení a podstatné zdokonalení informační soustavy rozvinutím materiálních i hodnotových ukazatelů a doplněním ukazatelového a normativního systému technologického a ekonomického o systém sociálních indikátorů a normativů. Ekonomická stimulace je spjata se stimulací morální, na niž se přesouvá těžiště zejména u nejvyšše placených kategorií řídicích a vědeckých kádrů a předních pracovních kolektivů. Historie rozvoje socialistických systémů plánovitého řízení společenských procesů dokazuje, že rozvoj plánovacího systému a ekonomického mechanismu jsou dvě stránky jedné mince — společenského rozvoje. Rozvoj plánovacího systému bez rozvoje ekonomického mechanismu vede k nereálnosti a neplnění plánovaných cílů, rozvoj systému ekonomických stimulací bez rozvoje plánovacího systému vede ke stimulaci pracujících k neurčitým a někdy i neefektivním cílům.

Růst složitosti a komplexnosti plánovaného společenského objektu klade nové nároky na zdokonalení bilancování plánu také proto, že dosavadní lineární vývojové trendy se pod vlivem vědeckotechnické revoluce kvalitativně mění a přechod k vyšší efektivnosti využití intenzivních zdrojů vylučuje využití starých extrapoláčnických metod, které odmítali již autoři první sovětské pětiletky jako „zdroje nedoceníení možných temp naší výstavby a vývoje“ [Pjatiletní plan 1930 : 7].

V té souvislosti se do popředí dostávají *metody modelování sociálně ekonomických procesů*, mezi nimiž metody v oblasti meziodvětvových, materiálových, pracovních a syntetických hodnotových bilancí mají nejstarší tradici, neboť jich bylo použito již při rozpracování prvního sovětského plánu GOELRO. Bilanční metody v současnosti se prohlubují na úrovni pětiletých a perspektivních plánů, přičemž se postupně zdokonalují i bilanční vazby mezi pětiletým a ročním plánem.

Pětileté plány (jimiž se perspektivní plán koriguje a zpřesňuje s každou přípravou nové pětiletky) musí být zaměřeny na řešení dlouhodobých úkolů sociálního a ekonomického rozvoje, což nezbytně vyžaduje *rozvoj dlouhodobého plánování*.

Podobně i *prognostický systém*, který je „nejmladší“ částí systému řízení, je nutno budovat jako stálou, nepřetržitou činnost. Zdrojem prognostických poznatků jsou především invence a inovace z oblastí vědeckotechnického rozvoje.

Rozvinutí prognostické činnosti, těsně spjaté s činností expertizní, vyžaduje, aby v rámci základních vědeckých disciplín byly vybudovány prognostické a expertizní útvary, které by byly schopny převádět vědecké výstupy do „řeči“ prognóz a udržovat i stále doplňovat soubor poznatků o budoucnosti. Prognostické poznatky jednotlivých vědních disciplín je třeba centrálně zpracovávat a řídit speciálními akademickými nebo vládními radami či komisemi, v nichž kromě vědců pracují čelní představitelé ostatních státních komisí, plánovacích orgánů a rozhodovací sféry.

Příkladem širokého založení prognostické a dlouhodobě plánované činnosti jsou dlouhodobé práce na *komplexním programu vědeckotechnického pokroku a jeho sociálně ekonomických důsledků*, vycházející z prognóz založených v SSSR již v r. 1972. Tento program, do něhož je zapojeno přes 500 výzkumných ústavů a centrálních řídicích útvarů, je řízen vědeckou radou Akademie věd SSSR, v jejímž čele stojí viceprezident, akademik V. Kotelnikov. Je rozvržen do 27 hlavních rozvojových směrů, z toho 16 vědeckotechnického a 11 sociálně ekonomického charakteru a jde v něm o řešení těchto základních problémů: způsobů zvyšování efektivnosti výroby, cest efektivních změn ve struktuře národního hospodářství, způsobů a oblastí zvyšování životní úrovně obyvatelstva a priorit pro rozvoj vědeckovýzkumné základny [Výzkumná práce 1974; Problémy 1981].

Tento soubor tematických okruhů je základem stanovení komplexu strategických cílů perspektivního plánu a systému cílových a realizačních programů.

Jestliže v počátcích socialistické industrializace bylo nutno přednostně vybudovat socialistickou materiálně technickou základnu jako předpoklad technického vybavení a růstu produktivity všech národohospodářských odvětví a všech druhů společenské práce, pak v období budování rozvinutého socialismu, v němž je vytvářena nová materiálně technická základna komunismu, se rozvoj vědy a techniky stává základním inovačním předpokladem veškerého společenského růstu.

Proto *prognóza, program a plán vědeckotechnického rozvoje je objektivním základem celého systému řízení.*

V celé struktuře řízení společenských procesů se vydělují 3 základní prvky:

- *vědeckotechnický rozvoj* jako objektivní základ společenských inovací a růstu produktivity ve všech odvětvích společenské práce výrobní, nevýrobní a řídicí;
- *ekonomický rozvoj* jako základ hmotné i kulturní produkce v potřebných proporcích, množství a kvalitě;
- *sociální rozvoj* občanů, pracovních kolektivů i jednotlivců, který zajišťuje rozvoj sociálně třídní struktury, kulturní úrovně a socialistického životního způsobu všeho lidu.

V souhlase s tím jsou prognóza a perspektivní plán založeny na rozpracování *perspektiv vědeckotechnického a sociálně ekonomického rozvoje.*

Rozšířená reprodukce socialistického společenského systému představuje složitý systém vztahů, rozvíjejících se na základě společenských inovací vědeckotechnických, ekonomických a sociálních, spjatých s řadou dílčích a vzájemně propojených reprodukčních cyklů, které lze postihnout *systemem programů.*

Kolem metodologie programování probíhá rozsáhlá diskuse, provázená řadou více či méně úspěšných experimentů s různými rozvojovými i útlumovými programy. Základním nedostatkem neúspěchu některých programů je jejich samoučelnost a odtrženost od národohospodářských plánů. Národohospodářský plán plní vůči systému programů vedoucí, koordinační funkci, zajišťuje jednotu cílů a zdrojů všech programů, určuje jejich místo v celospolečenské pro-

porcionalitě. Proto: „Jeden z nejdůležitějších úkolů metodologie a metodiky národohospodářského plánování spočívá ve vytváření metod tvorby perspektivních plánů rozvoje národního hospodářství, umožňujících sladit a svázat programový průřez plánu s jeho ostatními průřezy, to jest organicky „vepsat“ komplexní programy, jejich opatření a ukazatele do národohospodářského plánu v jeho celku a také do plánovaných úkolů a ukazatelů odvětvových, územních a funkčních částí plánu“ [Rajzberg—Boišakov 1977 : 45]. Systém programů lze členit na 4 skupiny:

- *národohospodářské programy*, spjaté se stanovením základních, dlouhodobých směrů společenského rozvoje;
- *odvětvové a meziodvětvové programy* pro rozvoj celých národohospodářských komplexů;
- *regionální programy* pro sociálně ekonomický rozvoj územních celků;
- *cílové programy*, zaměřené na rozvoj jednotlivých inovací a řešení klíčových vědeckotechnických, ekonomických a sociálních problémů [Aganbegjan 1981].

Hlavní předností programů je jejich schopnost postihnout řešení společenských problémů nebo rozvoj jednotlivých inovací v jejich sociálně ekonomické komplexnosti, od jejich vzniku až po jejich realizaci. Předpokladem je jejich relativní samostatnost v rámci plánovacího systému, umožňující propracovat je do všech detailů — od cílově abstraktní podoby až po realizaci — a to pod vedením odpovědného gestora s delegovanými pravomocemi, přesahujícími tradiční řídicí struktury. Programový systém tak odpovídá požadavkům *progresivních meziodvětvových a mezioborových změn ve struktuře národního hospodářství*, které jsou jedním z rozhodujících činitelů společenského růstu v období budování vyspělé socialistické společnosti.

Programy se vytvářejí a plní na základě inovačního času své realizace, který není totožný s kalendářním časem národohospodářských plánů. Důležitým úkolem je sladění programových cílů a čerpání zdrojů s vybilancovanými zdroji a mimoprogramovými částmi plánu.

Konstrukce systému programů vychází z celospolečenské prognózy, na jejímž podkladě je možno vypracovat přehled *základních dlouhodobých směrů řešení společenských problémů*. Na tento přehled pak navazuje identifikace a výběr systémů a společenských cílů, který je východiskem dlouhodobého plánu a systému jeho programů. Systém programů by měl podle akademika Aganbegjana tvořit „kostru dlouhodobého, perspektivního plánu“ a „zabezpečovat jeho cílovou orientaci“ [Aganbegjan 1981 : 56].

„Ideální“ model celospolečenského plánovacího systému, odpovídajícího novým podmínkám rozšířené reprodukce, by měl asi takový tvar:

1. Systém prognostický, založený na:

- a) *prognóze vědeckotechnické*, spjaté s výsledky přírodních a teoretických věd,
- b) *prognóze sociálně ekonomické*, spjaté s výsledky společenských věd.

Výsledkem prognostické činnosti by mělo být vytyčení základních možných vývojových směrů v řadě vývojových variant, jako obsáhlá informace pro strategické určení hlavních vývojových směrů rozhodovací sférou.

2. Systém programů vycházející ze základních směrů rozvoje vytyčených rozhodovacím centrem. Lze jej rozdělit na:

- a) *Systém národohospodářských programů*, zahrnuje sféru vědeckotechnického, ekonomického a sociálního rozvoje, včetně klíčových inovací jeho

zajištění [např. program rozvoje životního prostředí, program výživy, program rozvoje sociálně třídní struktury a životního způsobu].

- b) *Systém odvětvových a meziodvětvových programů*, zajišťuje rozvoj zemědělskopotravinářských a průmyslových, palivoenergetických, ekologicko-rekreačních, zdravotních a jiných komplexů.
- c) *Systém regionálních programů*, zahrnuje rozvoj územních celků. Velká města a územní celky (okresy, kraje, republiky), v nichž se komplexně realizují vědeckotechnické, ekonomické a sociální aktivity, musí být vybaveny vlastní, kádrově a technicky vyspělou prognostikou a plánovací základnou, která se vytváří postupnou integrací dosavadních územních plánovacích nástrojů — oblastního a územního plánu a budovatelského programu národní fronty v jediný sociálně ekonomický plán. Systém dlouhodobých programů, vycházející z dlouhodobé prognózy území, je „kostrou“ tohoto plánu, který musí být optimalizován tak, aby se stal územním průřezem národohospodářského a sociálně ekonomického plánu, aby specifické cíle a zdroje rozvoje území byly sladěny s cíli celospolečenskými.
- d) *Systém cílových programů*, proniká veškerým řídicím systémem na společenské makro-, mezo- a mikroúrovni. Objektem těchto programů jsou především jednotlivé inovace v oblasti technické, ekonomické i sociální. Cílové programy se rozpracovávají až do programů realizačních, majících své odpovědné gestory a realizátory spjaté sítí kooperačních a smluvních vztahů.

3. Systém plánovací

- a) *Dlouhodobý plán*, zahrnující přibližně období cyklu inovací nejvyššího řádu (změna kvality energetické, surovinové, kádrové základny aj.).
- b) *Střednědobý plán* (pětiletka), odvíjející se od dlouhodobého plánu. Pětiletý plán je bilančním centrem plánovacího systému.
- c) *Roční (běžný, realizační) plán*.

Lze konstatovat, že potíže se zdokonalováním systému plánovitého řízení jsou tím větší, čím „výše“ postupujeme od krátkodobého k dlouhodobému plánování. Systém prognostický a dlouhodobě plánovací je v současné době nejméně propracován jak po stránce metodologické, tak po stránce organizačně řídicí a praktické.

Je to přirozené jak z hlediska objektivního nárůstu neurčitosti a neurčenosti prognózovaných a plánovaných procesů, dané prodlužováním plánovacího horizontu, tak z hledisek subjektivních, neboť je třeba hledat zcela nové a dosud praxí neprověřené cesty a nástroje, aby bylo možno „pozvednout obsah plánování na kvalitativně novou úroveň, stejně jako takové progresivní metody vypracování a vědeckého zdůvodnění plánů, jako je cílově programová metoda, systémová analýza, bilanční a normativní metoda... ekonomicko-matematické metody a modely“ [Bačurin 1982 : 287].

Literatura

- Afanasjev, V.: *Programmno-celovoje planirovanije*. Obščestvennyje nauki 4/1982.
Aganbegjan, A. G.: *Puť k sovršenstvovanijuologii planirovanija*. Kommunist 10/1981.
Bačurin, A.: *Zdokonalování metodologie plánování a metod vypracování pětiletých plánů v SSSR*. Společenské vědy v SSSR 3/1982.
Pjatiletnij plan narodnochozjajstvennogo strojitel'stva v SSSR, sv. 1. Moskva, Ekonomika 1930.
Pjatiletnij plan narodnochozjajstvennogo strojitel'stva SSSR, sv. 2. Moskva, Ekonomika 1930.

- Problemy perspektivnogo planirovanija. Planovoje chozjajstvo* 7/1981.
- Rajzberg, B. A. — Bolšakov M. J.: *Funkcional'no-strukturnyje schemy razrabotki programnogo razreza narodnochozjajstvennogo plana*. In: *Programno-celevyje metody v planirovaniji i upravleniji v svete XXV. sjezda KPSS*. Moskva, Nauka 1977.
- Vácha, S.: *Analýza vědeckotechnického rozvoje spotřebních předmětů československého národního hospodářství*. Praha, ÚVTR 1981.
- Výzkumná práce VÚPŘ.* 29/1974.

Резюме

Ф. Кутта: Новые тенденции в плановом управлении общественными процессами

Первая часть статьи посвящена характеристике новых условий общественного расширенного воспроизводства, отличающихся высоким уровнем развития индустриализации и развертыванием научно-технической революции. Осуществление крупных инноваций стимулируется углубляющейся истощенностью классических сырьевых и энергетических ресурсов, с новой настойчивостью требующей повышения эффективности производства на основе использования интенсивных факторов роста. К этому прибавляется настоятельная проблема охраны и формирования окружающей среды и развития всех общественных и природных условий всестороннего развития человека. Эта закономерная целевая функция социализма приобретает первостепенное значение, так как реальные факторы роста строго лимитированы. Изменения в структуре производства связаны с существенными изменениями в сфере потребления. Новые, существенно изменившиеся по сравнению с первой половиной нашего века условия расширенного воспроизводства общественного развития, настоятельно требуют проведения коренных, прогрессивных изменений во всем плановом управлении общественными процессами, анализ которых дается во второй части статьи.

Развитое социалистическое общество отличается высокой сложностью и интегрированностью общественной жизни, отдельные сферы которой взаимосвязаны. Отсюда вытекает необходимость комплексного системного подхода в четырех плоскостях:

1. постижение общественных целей в увязке с ресурсами,
2. постижение всех научно-технических, экономических и социальных сторон существования общества в увязке с природной средой,
3. постижение связей между ведомственно-отраслевой вертикалью и территориальной горизонталью управления,
4. постижение целых инновационных процессов от творческих идей как результатов исследований к проектной и конструкторской фазе вплоть до практической реализации.

Необходимость реализации инноваций высшего разряда, цикл которых далеко выходит за рамки традиционного пятилетнего горизонта, требует его продления и обогащения системы планирования за счет прогностической и программной систем.

В статье дается критика неправильных подходов к программно-целевому принципу, который становится главным принципом планирования в органически связанной системе «прогноз — программа — план — реализация» и функционирования общественной системы.

Ключевой подсистемой системы управления является народнохозяйственный план, в рамках которого особо возрастает значение развития долгосрочного и среднесрочного (пятилетнего) планирования.

Система планирования и управления тесно связана с развитием экономического и социального механизма, который требует систематического совершенствования, в частности, его стимуляционные функции.

Объективной основой всей системы управления являются прогноз, программа и план научно-технического прогресса в его связях с экономическим и социальным развитием.

Отдельные крупные инновации и сферы общественной жизни охвачены системой программ, причем эту систему необходимо тесно увязать с народнохозяйственным планом, представляющим всеобщесвенный координационный и балансовый центр всей системы программ и внепрограммных мероприятий.

В заключение статьи автор дает набросок «идеальной» модели системы планирования, отвечающей новым условиям расширенного воспроизводства и состоящей из *прогностической системы* (научно-технические и социально-экономические прогнозы), *программной системы* (народнохозяйственные, отраслевые, меж-отраслевые и региональные программы — целевые и реализационные), *системы планирования* (долгосрочный, среднесрочный и годовой планы).

Автор констатирует, что чем выше мы продвигаемся в иерархии этой системы, тем больше трудности, с которыми мы сталкиваемся при ее реализации. Наука вынуждена

искат здесь новые, до сих пор не проверенные практикой пути и систематически развивают прогрессивные, модельные, математические, балансовые и нормативные методы и технико-экономические инструменты, которые позволили бы поднять планирование на качественно новый уровень.

Summary

F. Kutta: New Trends in the Planned Control of Social Processes

In its first part the paper discusses the characteristics of new conditions of extended social reproduction, distinguished by a high development level of industrialization and by the onset of the scientific and technological revolution. The development of large innovations is stimulated by the progressing exhaustion of classical raw-material and power resources; this enforces, with new urgency, an increased effectiveness of production on the basis of intensive growth factors. Moreover, there is the pressing problem of the protection and care of the natural environment, as well as that of unfolding all social and natural conditions of man's all-round development. This lawful goal function of socialism is assuming primary importance due to the fact that real growth factors are sharply limited. Changes in the structure of production are closely connected with substantial changes in the area of consumption. New conditions of the extended reproduction of social development, substantially different from those prevailing in first half of the present century, urgently call for fundamental, progressive changes in the entire planned control of social processes; these are subjected to analysis in the paper's second part.

The advanced socialist society is characterized by great complexity and integration of social life whose separate spheres are overlapping. Hence the necessity of a complex system approach on four levels:

1. Description of social goals in relation to resources
2. Description of all scientific and technological, economic and social aspects of social existence in relation to the natural environment
3. Description of interrelations between the branch-department vertical and the regional horizontal of management
4. Description of whole innovation processes from inventive research results over the phase of projection and construction up to the practical realization.

The urgent need to realize innovations of a higher order, whose cycle greatly surpasses the traditional five-year horizon, necessitates its prolongation and the enrichment of the planning system by the prognostic and programmatic system.

The paper criticizes incorrect approaches to the goal-programmatic principle which becomes the leading principle of planning in the indivisible system prognosis-programme-plan-realization and functioning of the social system.

The key subsystem of the system of management is the economic plan. Within its framework, particular importance is nowadays ascribed to the development of long-term and medium-term (five-year) planning.

The system of planning and management is narrowly connected with the development of the economic and social mechanism which should be purposefully improved, particularly in its stimulative functions.

The objective basis of the entire system of management is the prognosis, programme and plan of scientific and technological development in its relations to economic development and social development.

Individual large-scale innovations and spheres of social life are covered by a system of programmes; this system must be narrowly linked with the economic plan representing the all-social coordination and balance centre of the whole system of programmes as well as of measures unguided by programme.

In conclusion the paper outlines an "ideal" model of the planning system which corresponds to the new conditions of extended reproduction and consists of the *prognostic system* (scientific-technological and socio-economic prognoses), the *programmatic system* (economic, branch, interbranch and regional goal and realization programmes), and the *planning system* (long-term, medium-term and annual plans).

It is pointed out that the higher we proceed in the hierarchy of this system, the greater are the difficulties to be coped with in its realization. It is the task of science to look for new ways hitherto unverified by practice, and systematically to develop progressive, model, mathematic, balance and normative methods as well as technico-economic tools in order to raise planning to a qualitatively new level.